

התור והזמיר

עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו
(שיר השירים ב, יב)

מאת

אלקנה ביליק

(א) התור

מחבר ספר מלכים מספר על המלך שלמה שדיבר בשיר ובמשל "על העצים ... על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים" (מל"א ה', יג). מעט מאלפי השירים והמשלים שחיבר החכם באדם הגיע אלינו במגילת שיר השירים, שתוכה רצוף ציורי טבע מרהיבי עין ומתמיהי נפש. הצבי והאיל, העוזם והרחלים, הדודאים והרימונים ידועים לנו גם מספרי מקרא אחרים, אולם במגילת שיר השירים ריחם ומראיתם שונים בתכלית ונאצלים יותר. ביניהם גם התור המוכר לנו מהברית בין הבתרים ומתורת הקרבנות. במגילת שיר השירים משמש קולו של התור סימן המבשר את בואו של האביב².

אף על פי שרבים הם בישראל הרואים את התור, מי בכה ומי בכה, מעטים הם היהודעים להבחין בין התור ובין עופות אחרים המצויים בארצנו בכל ימות השנה בשפע, ובמיוחד בעונת האביב. כוונת הדברים הבאים לקרב את האדם מישראל אל העוף הטהור שאלינו נמשלה אומתנו בספר תהלים "אל תתן לחית נפש תורך (ע"ד, יט), ולדעת רז"ל — גם במסופר על הברית בין הבתרים.

התור נמנה עם סידרת היוניים, אולם הוא מהווה בו סוג נבדל שאינו ניתן להכלאה עם היוניים. שמו ניתן לו בשל הגותו תכופות את ההברה "תור-תור", מכאן גם שמו המדעי³ וכינויו בכמה לשונות.

והרי סימני ההיכר של התור המצוי (=הכפרי) אורכו כשלושים ס"מ ורוחב כנפיו הפרושות כמחצית המטר, גבו וכנפיו צבועים שחור-אפור המנומר כתמים כהים משני צידי הצואר כתמים שחורים ששוליהם מכסיפים. בעופו יפרוש התור את זנבו ואז ייראה כמניפה שצבעה חום-שחרחר ושוליה לבנים. הצוצלת — צבעה חום-אדמדם כצבע הייק ובצידו הקידמי של הצואר רצועה רחבה של כתמים שחורים. אף זנבה של הצוצלת נפרש כמניפה עטורת לבן.

שנה שנה — ובקביעות מפליאה — יבואו אל ארצנו בחודש ניסן תורים לאלפים ולרבבות, חלק מן התורים חולף בשמי ארצנו וממשיך את דרכו צפונה, ואילו אחרים נשארים על מגת לקנן ולהקים דור חדש. עוף חביב זה מגיע לכל אזורי ארץ ישראל ובונה קן לו בחורשה ובפרדס, ואף על עץ או שיח בודד ובגובה לא רב. הזכר מביא במקורו גבעולים דקים, קני קש ושרשים קטנים ובעזרת בת זוגו יבנה קן העשוי

1 ברוב הכתובים כתוב תר חסרה ו'.

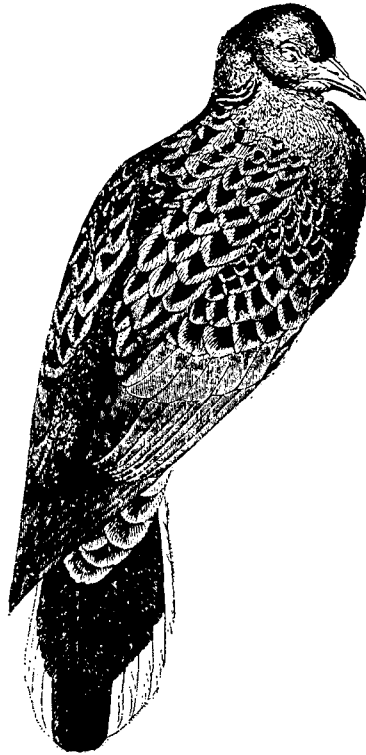
2 התור מובא גם בירמיהו ח', ז: ותר וסיס ועגור שמו את:עת באנה.

3. Turtle dove, Turteltaube Fopאאאא, Streptopelia turtur

ה תור והזמיר

[2]

ברפיון, ללא ריפוד וללא חיזוק והוא אחוז כלאחר יד בחיק ענף או בהסתעפותו. בקן רופף וגלוי זה — המנסה להורידו מן העץ לא יצלחה, כי בעודו בכפו יתפרק — תטיל הנקבה שתי ביצים לבנות, עליהן תדגור 16—18 יום. כלל הוא בחייהם של בעלי כנף, שציפור הבונה קן גלוי ונראה לעין מטילה ביצים צבעוניות — להסוואה ולהגנה. לא כן התור ויש טעם לדבר: מאחר שהנקבה מתחילה דוגרת סמוך להטלה, אין הביצים גלויות ונראות לעין מלמעלה אפילו שעה אחת, אכן העומד על הקרקע יבחין בביצים ללא קושי משום שהחומר ממנו מותקן הקן דליל ואינו מהודק היטב. הגוזלים המתבקעים עוזרים וחלושים והם זקוקים לטיפול ממושך. הגוזל תוקע את

תור העיר (צוצלת) *Streptopelia senegalensis*

מקורו הרך לתוך מקור ההורה והלה מקיא מתוך זפקו חומר מזין ורך. כעבור ימים אחדים מתחיל הגוזל אוכל דייסת גרעינים שרוככו בזפק ההורים, ולאחר מכן ילמד לאכול גרעינים שלמים, הוא מאכלם של ההורים המבוגרים. לעת החורף פונים התורים דרומה על מנת לחזור באביב הבא ולבנות את קניהם החדשים בקרבת מקום לקנים הנטושים שבהם דרו אשתקד. בערים ובמושבות

אלקנה בליק

[3]

הגדולות מצוי תור העיר הידוע בשם צוצלת (בבא בתרא ע"ה, ע"א ועוד). הצוצלת יציבה בארצנו והיא דוגרת במשך כל השנה ומתרבה יותר ויותר. מאחר והיא נוזנית מגרעינים, הן של צמחי בר והן של גידולי תרבות, עלולה התרבותה לגרום נזקים לגידולי שדה וגן.

התור, מבשר האביב, אינו יחיד במגילת שיר השירים. קדמו לו "תורי זהב... נעשה לך עם נקדות הכסף (א', יא). ובפסוק שלפני כן נאמר: נאוו לחיך בתרים צוארך בחרוזים". המתרגמים והפרשנים בדורותיהם פירשו פסוקים אלה בדרכים שונות ונדמה, כי אבן עזרא כיוון אל הנכון, שכן הוא אומר: "צורות מצוירות כמו תורים... שיהיו בצורות התורים נקודות הכסף שהוא לבן". מסתבר כי הכתוב נתכוון לתכשיטים עשויים זהב בהמות העוף הטהור והחביב. משני צידי צוארו של התור ערוכים כמה וכמה טורים של כתמים שחורים ששוליהם מכסיפים.

(ב) הזמיר

מיהותו של הזמיר שנויה במחלוקת. שם זה אין לו ריע במקרא והוא נתפרש בכמה וכמה אופנים. אבן עזרא מביא שני פירושים ומעדיף את הראשון: "כמו זמיר עריצים יענה" (ישעיהו כ"ה, כ), וענינו זמירת (= שירת) העופות; ויש אומרים כי הוא מן "זכרמך לא תזמר" (ויקרא כ"ה, ד) ואיננו עתו", כלומר אין האביב זמן (= עת) זמירות הגפנים בכרם.

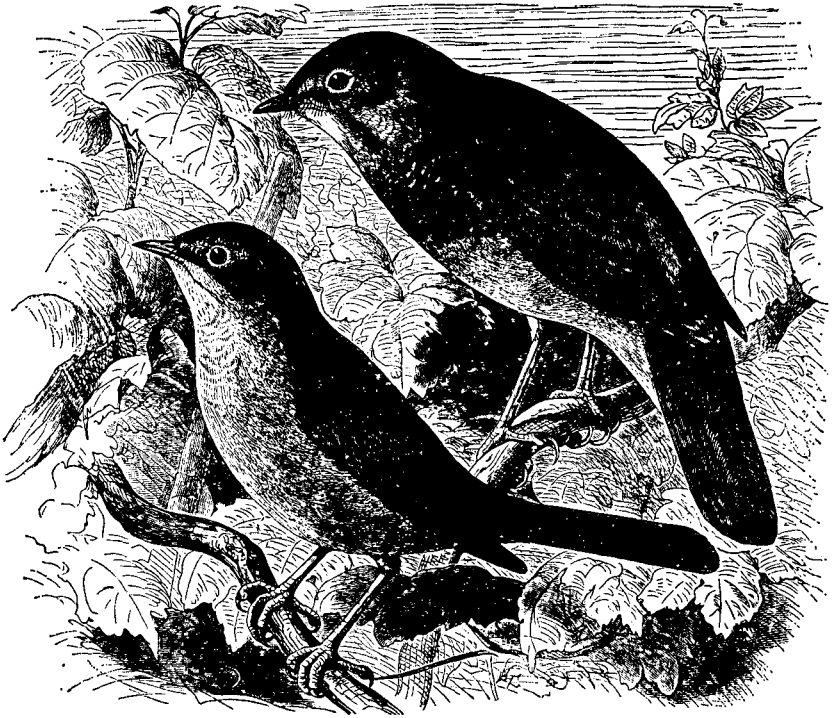
לאחר שנתגלה בשנת 1908 בגור הלוח החקלאי, שגילו 2800 שנה לפחות, ובו כתוב: "ירחו אסיף, ירחו זרע, ירחו זמר" וכו', גברה הנטיה לפירושו השני של אבן עזרא. אם כי הנוטים לכך מתקשים בתיאום הזמן המשתמע מהכתוב בשיר השירים לעונת הפעולה בכרמים שאפשר לכנותה בשם "זמר" או "זמיר". היו שבקשו סמוכין בין הזמיר ובין "מוזמרת הארץ" (בראשית מ"ג, יא). אכן בדורות האחרונים וגם עכשו היו משוררים וזואולוגים אחדים שראו בזמיר את הצפור הידועה בשם הגרמני נאכטיגאל⁴. צפור זו⁵, אשר שירת הזכר בעונת הדגירה מלכתב ונעימה להפליא, עוברת אורח בארצנו באביב ובסתיו ורק פרטים מעטים נשארים בה ודוגרים בעמק הירדן התחתון.

בארצנו נמצא "תחליף" לעוף מיטיב-שיר זה הלא הוא הבולבול⁶. המכונה בפי רבים בשם "הזמיר הארצישראלי" והמצוי בכל אשר ידור האדם. גדלו בעשרים ס"מ, ומשקלו כארבעים גרם. צבע גבו שחור-אפרפר וגחוונו אפור, אולם סימני הבולטים הם: זנב שחור שמתחתיו כתם צהוב ומסביב לעינו טבעת בהירה. עיקר מזונו של הבולבול הוא מן הצומח — ירקות ופירות מתוקים. בהם ינקר הרבה ויאכל אך מעט. הפירות הנקובים נרקבים ונשחתים וההפסד אשר יגרום הבולבול לחקלאי מרובה. מאידך, צפור זו מאכילה את גוזליה חרקים ותולעים המזיקים למשק, וכפיצוי נוסף על הנזק אשר יגרום, מרנין הבולבול את לב השומע בשירתו העריבה אשר ישמיע מבוקר עד ערב. בשל זמרתו הנאה יחסוהו אל משפחת הזמירים, אע"פ שאין כל קשר ביניהם.

4. Nachtigale, Nightingale, Coloboei, Luscinia

5. זוהי צפור לא גדולה אורכה כ-17 ס"מ ומשקלה כ-23 גרם.

6. Pycnonotus capensis, African bulbul, Gellsteissbülbül

ממיני הזמיר *Luscinia*

עוף זה ייזכר לשבח גם בשל חיי המשפחה התקינים ונאמנותם ההדדית של בני הזוג, ובאשר ייראה בולבול מדלג מענף אל ענף, יימצא בקרבת מקום על העץ או על השיח גם בן או (בת) הזוג. שם זה לקוח מן הלשון הערבית והוא אונומטופואי, כלומר — דומה לקול אשר תשמיע אותה צפור (כמו: תור, סיס, אוח). אכן ילדי ישראל המציאו טעם נוסף לשם: הכי נקרא שמו בולבול, כי מבולבל הוא. ראייה לדבר: את הקן ירפד מבחוץ בחומר רך, ואילו מבפנים, מקום בו תדגור הדוגרת וישבו הגוזלים הרכים, יציע בחומר מחוספס וקשה יותר... בדומה לתור יבנה גם הבולבול את קינו, העשוי בצורת ספל או סלסלה, בין ענפי העץ בגובה מועט, ובשונה מן התור תטיל הנקבה 3—4 ביצים שצבען סגול-בהיר ונימורן סגול חום. הבולבול אינו נזכר בתנ"ך והוא לכאן רק משום שיש אשר יכנהו "הזמיר הארצישראלי", אף על פי שאין כל שייכות בין שני אלה.